

“तिमीहरूले पृथ्वी डुबायो”

नेदरल्याण्डको राजधानी हेगमा गत (सन् २०००) नोभेम्बर १३ देखि २५ तारिखसम्म आयोजित मौसम परिवर्तनसम्बन्धी छैटौँ संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय सम्मेलनका सहभागीहरू अमेरिकी हठधर्मिताका कारण कुनै निक्क्योलमा पुग्न सकेनन् । त्यसबाट आक्रोशित वातावरणविद्हरूले एउटा तुलमा लेखे— तिमीहरूले पृथ्वी डुबायो ।

प्रकृतिले धान्न सक्ने स्तरमा मौसम परिवर्तनको गतिलाई भार्न सन् १९९२ मा पृथ्वी सम्मेलनको अवसर पारी मौसम परिवर्तनको प्रारूप महासन्धिको मस्यौदा गरिएको थियो । विश्वका करिब १ सय ८० राष्ट्रको समर्थन प्राप्त यो महासन्धिको उद्देश्य हासिल गर्न सन् १९९७ मा क्योटो प्रोटोकल पारित गरिएको थियो । क्योटो प्रोटोकलले मौसम परिवर्तनको क्रमलाई कम गर्न विकसित राष्ट्रहरूले सन् २००८ देखि २०१२ सम्ममा सन् १९९० को तुलनामा हरितगृह ग्यास उत्सर्जन औसत ५.२ प्रतिशतले कम गर्नुपर्ने दायित्व तय गरेको थियो । क्योटो प्रोटोकलको लक्ष्यमा हरितगृह ग्यासका प्रमुख उत्पादकका रूपमा रहेका विकसित राष्ट्रहरूको सहमति भए पनि त्यतिबेला त्यसलाई हासिल गर्ने प्रक्रियाबारे निर्णय हुन सकेको थिएन । यो निर्णय गर्ने प्रमुख उद्देश्यले द हेगमा उक्त सम्मेलनको आयोजना गरिएको थियो । तर दुर्भाग्यवश विश्वको सबभन्दा ठूलो कार्बन डाइअक्साइड उत्सर्जक अमेरिकाको स्वार्थी अडानका कारण यो सम्मेलनले पनि पृथ्वीलाई मौसम परिवर्तनको विभीषिकाबाट जोगाउने उपायबारे कुनै सहमति निकाल्न सकेन । सम्मेलनको पहिलो आठ दिन वार्ता रात्रैसँग चल्थो । यो अवधिमा यूरोपीय सङ्घले वातावरणप्रति आफ्नो सरोकार देखायो । तर सम्मेलनको अन्त्यतिर आएर अमेरिका, जापान, क्यानाडा, न्युजिल्याण्ड र अस्ट्रेलिया जस्ता अमेरिकी नीतिका समर्थकहरूले अव्यावहारिक मागहरूको एउटा लामो सूची प्रस्तुत गरे । अनि त्यो माग पूरा नहुने हो भने सम्मेलन नै बहिष्कार गर्ने

धम्की पनि दिए । फलतः नोभेम्बर १३ देखि २४ सम्म आयोजना भएको उक्त सम्मेलन कुनै निक्क्योलमा पुग्न सकेन ।

मौसम परिवर्तन र ग्यासहरू

सूर्यबाट पृथ्वीको सतहमा आएको ताप त्यहाँबाट ठोक्किएर फेरि अन्तरिक्षमा जानुपर्ने हो । तर हरितगृहमा प्रभाव पार्ने ग्यासहरूले त्यो तापलाई आफैले सोसेर राख्छन् र केही तापलाई पृथ्वीतिर फर्काईदिन्छन् (परावर्तन गरिदिन्छन्) । अनि पृथ्वीको तापक्रम दिनदिनै बढ्दै जान्छ । पृथ्वीको तापक्रम बढाउने काममा विकसित राष्ट्रहरू नै बढी दोषी छन् किनकि हाम्रो तुलनामा तिनीहरूले नै हरितगृहमा प्रभाव पार्ने ग्यास बढी उत्पादन गर्छन् ।

पृथ्वी तात्दै गयो भने वातावरणमा निकै असर पर्छ । साधारण शब्दमा भन्दा यसले वर्षाको चक्रलाई नै असर गर्छ । वर्षा यताउता हुँदा हाम्रो खेती किसानी नै डाँवाडोल हुन्छ । यस्तै पृथ्वी तात्दा ध्रुवीय क्षेत्र र हिमालको हिउँ पग्लन्छ र समुद्रमा पानी धेरै भएर माल्दिभ्स जस्ता स-साना टापुमा रहेका देश डुबेछन् ।

मौसम परिवर्तनसम्बन्धी राष्ट्र सङ्घीय प्रारूप महासन्धिसँग संलग्न वैज्ञानिकहरूले ६ वटा ग्यासहरूलाई हरितगृहमा प्रभाव पार्ने प्रमुख ग्यासको वर्गमा राखेका छन् । ती हुन्: कार्बन डाइअक्साइड (CO₂), मिथेन (CH₄), नाइट्रस अक्साइड (N₂O), हाइड्रोफ्लोरो कार्बन (HFCs), परफ्लोरोकार्बन (PFCs) र सल्फरहेक्साफ्लोराइड (SF₆) ।

हालसालै हिमनदीहरूको भित्री तहमा रहेका प्राचीन हिउँको अध्ययनबाट बीसौं शताब्दी विगत १ हजार वर्षमा सबैभन्दा गरम शताब्दी र १९९० को दशक सबैभन्दा गरम दशक भएको पत्ता लागेको छ । यो अध्ययन तिब्बती पठारको दक्षिणी छेउमा रहेको ८ हजार १४ मिटर अग्लो सिगवाङमा हिमालको फेदको २ किलोमिटरको हिम मैदानमा गरिएको थियो । त्यो मैदान खनेर पुराना हिउँ निकालेर तिनको अध्ययनबाट यो निष्कर्ष आएको हो ।

अनुसन्धानबाट निकलेको तथ्याङ्कले मानवीय क्रियाकलापबाट उक्त क्षेत्रमा मौसमी प्रवृत्तिमा परिवर्तन भएको देखाएको छ । बीसौं शताब्दीको हिउँको नमुनामा विगतको तुलनामा चार गुणा बढी धूलोको मात्रा पाइएको थियो । जसले उक्त क्षेत्रमा सुक्खा र मरुभूमिकरण बढेको सङ्केत गर्छ । हिउँका ती नमुनाले मनसुनमा आइरहेको परिवर्तन पनि पत्ता लाग्यो । मनसुन चक्रमा परिवर्तन आउँदा बाढी र सुक्खाका सम्भावना बढ्छन् ।

विवादका मुद्दा

मौसम परिवर्तनसम्बन्धी उक्त सम्मेलनमा मुख्यतया चारवटा बुँदाको व्याख्यामा नै विवाद भएको थियो । मौसम परिवर्तनसम्बन्धी राजनीतिक 'जार्गन'मा यिनलाई, सिडक्स (कार्बनको शिथिलता), सप्लिमेन्टरीटी (पूरक), कम्प्लायन्स (सहयोगी अनुगमन) र फन्डिङ फर एडप्सन (महासन्धि मान्नाका लागि आर्थिक सहयोग) भनिन्छ ।

वन-जङ्गल लगाएर त्यसबाट कार्बन डाइअक्साइडलाई सोसेर शिथिल बनाउने मुद्दाको व्याख्या नै उक्त सम्मेलनको सबैभन्दा विवादास्पद पक्ष हो । क्योटो प्रोटोकलले हरितगृह ग्यास उत्सर्जन गर्ने मुख्य राष्ट्रहरूलाई अतिरिक्त जग्गा जमिनमा वन जङ्गल लगाएर वा संरक्षण गर्न सक्ने निकास दिएको थियो । तर यसपालि सम्मेलनमा कस्तो जग्गालाई जङ्गल भन्ने कुरामा नै विवाद आयो, जस्तो कि एक हेक्टर जमिनमा तीनवटा रुख रोपेकोलाई जङ्गल मान्ने कि नमान्ने । वातावरण-सम्बन्धी समूह 'ग्रीनपीस'का अनुसार कार्बन शिथिलताका लागि क्योटो प्रोटोकलले छुट दिएको सिद्धान्तलाई मान्ने हो भने अमेरिकाले सन् १९९० को तहभन्दा ७ प्रतिशत धुवाँको तह घटाउनु पर्नेमा १ प्रतिशत बढाउने छ ।

उक्त सम्मेलनमा हरितगृह ग्यासहरूलाई कम गर्ने मुद्दामा पूरक उपायहरूको अवलम्बन पनि अर्को विवादको विषय बनेको थियो । यसमा हरितगृह ग्यासहरू कम गर्न आन्तरिक रूपमा काम गर्ने राष्ट्रहरूलाई त्यस्ता ग्यासहरूको व्यापारमा कतिसम्म छुट दिने, सफा अनि नवीकरणीय प्रविधि जस्ता कुरालाई 'क्लीन डेभलपमेन्ट मेकानिजम'बाट कार्बन शिथिलता र आणविक प्रविधिलाई फिक्ने विषयमा विवाद भएको थियो ।

यसैगरी यो सम्मेलनमा महासन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने राष्ट्रहरूले आफूले कम गर्नुपर्ने हरितगृह ग्यासको उत्पादन कम गरे/नगरेको अनुगमनको काम समेत विवादमा परेको थियो । त्यस्तै महासन्धिलाई लागू गर्नका लागि अल्पविकसित राष्ट्रहरूलाई दिइने सहयोग (आर्थिक तथा सफा प्रविधिको हस्तान्तरण) पनि विवादमा पर्‍यो । विकसित राष्ट्रहरूको त्यस्तो सहयोग 'ग्लोबल एनभारन्मेन्ट फसिलिटी' (GEF) अन्तर्गत मात्र दिन अडिग थिए भने अविकसित राष्ट्रहरू जीइएफलाई अति नै नोकरशाही प्रवृत्तिको बताउँदै थिए । (इन्टरनेट र विभिन्न पत्रपत्रिकाको रिपोर्टिङमा आधारित ।) ♦